

Aedifico et Conservo.
Eskalacja jakości kształcenia zawodowego w Polsce.
Kontynuacja edycji projektu z I. 2010-2011

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Adaptacja d. Synagogi Małej w Płocku do funkcji Muzeum Żydów Mazowieckich

Dobiega końca remont i adaptacja do nowych funkcji dawnej synagogi przy ul. Kwiatka (d. ul. Szeroka) w Płocku. Niszczącym przez dekady budynkiem kilka lat temu zainteresowała się grupa 19 miejscowych działaczy, którzy specjalnie w celu uratowania XIX-wiecznego obiektu powołali Stowarzyszenie Synagoga Płocka. Opracowano program adaptacji zabytku na multimedialne Muzeum Żydów Mazowieckich, które będzie pierwszą tego typu placówką w regionie.

Z historii społeczności żydowskiej w Płocku

Mała Synagoga w trakcie prac budowlano-konserwatorskich

W 1483 r. skarb książęcy zasilany był czynszem od dwóch płockich rodzin żydowskich. Znaczne zwiększenie liczby Żydów w Płocku nastąpiło w XVI w. Wg zachowanych źródeł pisanych, w 1516 r. na obszarze Płocka znajdowało się już 25 domów należących do Żydów. Rozmieszczone były wzdłuż ulic Żydowskiej i Szewskiej. Pierwszy cmentarz żydowski w Płocku założono w 1568 r. (przy dzisiejszej ul. 3 Maja). Na skutek pożaru, jaki w 1688 r. wybuchł w dzielnicy żydowskiej, a niedługo po nim zarazy,

liczba płockich Żydów gwałtownie zmalała. Na przestrzeni XIX stulecia społeczność żydowska ponownie rozrosła się (w 1826 r. stanowiła 35,6% mieszkańców Płocka), zaktywizowała, a towarzyszyła temu naturalna rozbudowa infrastruktury gminy. W 1866 r. wzniesiono – w miejscu starej synagogi z 1810 r., przy ul. Synagogałnej – nowy, reprezentacyjny budynek, o klasycyzującej fasadzie, zwieńczony kopułą. Była to tzw. Synagoga Wielka lub Stara (zniszczona w czasie wojny i rozebrana w 1950 r.). Nieopodal zlokalizowany był istniejący od XVII w. bet ha-midrash. Powstawały też nowe domy nauki, szkoła (cheder) i warsztat Talmud Tory przy ul. Zduńskiej 5 (obecnie w tym miejscu znajduje się budynek Urzędu Miasta), domy modlitwy, Biblioteka Żydowska „Hazomir”, założono nowy cmentarz przy ul. Sportowej, wznoszono kamienice, zakłady i fabryki. Wśród tych ostatnich warto przypomnieć Fabrykę Maszyn Rolniczych Mojżesza Sarny, zlokalizowaną między ulicami Bielską, Sienkiewicza i Królewiecką. Funkcjonująca wcześniej jako nieduży warsztat, w 1870 r. przekształcona została w fabrykę i w niedługim czasie stała się jednym z najważniejszych zakładów przemysłowych Płocka. Inną fabryką o podobnym profilu i porównywalnej skali działalności, była zlokalizowana przy ul. Tumskiej Fabryka Maszyn i Narzędzi Rolniczych Mariana Margulesa (od 1884 r.). Od 1872 r. działał szpital żydowski im. Izaaka Fogla, przy ul. Misjonarskiej. Na przełomie XIX i XX w. założono w Płocku wiele organizacji żydowskich, a w dwudziestoleciu międzywojennym funkcjonowały tu oddziały wszystkich najważniejszych żydowskich partii politycznych. Wydawano prasę żydowską. O ogromnym wpływie społeczności żydowskiej w rozwój Płocka i regionu przypomina dziś m.in. organizowany raz w roku edukacyjny projekt Fundacji

Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego – „Przywróćmy Pamięć”, w ramach którego uczniowie z lokalnych szkół poznają dziedzictwo kultury materialnej Żydów oraz angażowani są w przywracanie pamięci o niematerialnym dziedzictwie tej społeczności – szeroko pojętej kulturze, historii, obyczajach, powstają publikacje, filmy etc.

Mała Synagoga w Płocku

Architektura synagog jest niezwykle zróżnicowana. Ich szata zewnętrzna odpowiadała oczywiście zmieniającym się z upływem stuleci gustom i stylom, jednak warto podkreślić, że synagogą mógł być nawet dom, przeznaczony na miejsce modlitw. Zasadą było orientowanie synagogi, której wejście główne powinno być umiejscowione od zachodu, na ścianie wschodniej zaś umieszczano Aron ha-Kodesz (szafę ołtarzową, w której przechowywano Torę). W centrum świątyni wznoszono bimę –podwyższenie / podest z balustradą, często przekryte kopułą, z którego rabin odczytywał Torę. Obok głównej sali modlitw lokowano salę kobiecą, tzw. babiniec. Ten ostatni mógł też mieć kształt galerii zewnętrznych, dokoła głównej sali modlitw. Dekoracje malarskie na ścianach synagog wykorzystywały symbole zwierzęce, motywy antyczne, znaki zodiaku, tablice mojżeszowe oraz ornamenty roślinne. Jak wiadomo, wśród tych dekoracji nie mogły pojawiać się postaci ludzkie, zgodnie z zakazem Tory.

*Mała Synagoga w trakcie prac
budowlano-konserwatorskich*

Synagogi wznoszono zazwyczaj w oddaleniu od kościołów. W Polsce, w średniowieczu, budowano je zazwyczaj według wzorów zachodnio- i południowoeuropejskich. Jednak najbardziej charakterystyczne dla naszych terenów były powstające w XVII i XVIII w. synagogi drewniane. Wznoszono je przede wszystkim na ziemiach litewskich, Mazowszu i Podlasiu. Wiek XIX to narodziny uproszczonego rytuału reformowanego. Powstają świątynie wzorowane na niemieckich, tzw. zbory, synagogi reformowane, niemieckie, zwane też tempel, zazwyczaj klasycystyczne. W świątyniach tych babiniec wprowadzono do wnętrza sali.

*Mała Synagoga w trakcie prac
budowlano-konserwatorskich*

Budowa drugiej płockiej synagogi – tzw. Małej (obok Synagogi Starej, wspomnianej powyżej), trwała kilka lat. Udostępnienie obiektu miało miejsce najprawdopodobniej w 1822 r., choć świątynia jeszcze przez szereg kolejnych lat pozostawała niewykończona. Budynek był równocześnie siedzibą zarządu gminy żydowskiej. **Synagoga, założona na planie zbliżonym do litery „L”, jest obiektem murowanym z cegły, otynkowanym (tynkiem piaskowo-wapiennym i cementowo-wapiennym), niepodpiwniczonym, dwukondygnacyjnym, przekrytym dachem wielospadowym (o konstrukcji drewnianej).** Jest budowlą niejednorodną – podczas kolejnych etapów budowy czy rozbudowy po wielokroć zmieniano jej koncepcję architektoniczną. Elewacje budynku przeprute zostały rzędami okien, zamkniętych łukiem pełnym. Naroża budynku podkreślono pasowym boniowaniem. W części wschodniej obiektu ulokowano salę jednokondygnacyjną, część zachodnia jest dwukondygnacyjna. Strop głównej sali modlitewnej wsparty został na podłużnych podciągach, podpartych dwoma rzędami murowanych słupów (pierwotnie drewnianych, 8-bocznych). W porównaniu z Synagogą Starą, nowo powstały budynek przy ówczesnej ulicy Szerokiej (obecnie ul. Kwiatka) otrzymał formę i dekorację dużo mniej okazałą.

Na lata 1913-1914 przypada remont obiektu (przede wszystkim babinca, w którym podwyższono strop, zbito stary tynk, pomalowano część pomieszczeń, a dachówki zastąpiono blachą). Od grudnia 1939 r. w świątyni mieściła się siedziba Judenratu i służby porządkowej. W czasie wojny doszło do znacznych zniszczeń obiektu (Niemcy urządzili tu warsztat samochodowy). Na zebraniu Żydów płockich, w lutym 1945 r., powstał pomysł utworzenia w budynku dawnej synagogi izby pamięci. Koncepcja nie została jednak zrealizowana. Od początku 1946 r. właścicielem bożnicy był Okręgowy Komitet Żydowski (prawny następca Gminy Wyznaniowej Żydowskiej). W 1949 r. Komitet Żydowski wprowadził doń Spółdzielnię Dziewiarsko-Krawiecko-Pończosznica im. Gerszona Dubogena, a potem zakład krawiecki. W roku 1960 założono księgę wieczystą dla posesji, a właścicielem stał się Skarb Państwa. Spółdzielnia nadal funkcjonowała. W 1962 r. wpisano obiekt do rejestru zabytków. W ciągu kolejnych dekad 2. poł. XX w. w architekturze synagogi wprowadzono szereg przekształceń, m.in. położono żelbetowy strop nad parterem części dwukondygnacyjnej i wymieniono drewniane, 8-boczne słupy pod stropem sali głównej, na murowane z cegły ceramicznej. W 1989 r. spółdzielnia została postawiona w stan likwidacji. Nastąpiło to w 1992 r. Od tego czasu budynek był nieużytkowany.

Badania na obecność warstw malarskich (z 1998 r.) nie wykazały żadnych figuralnych czy ornamentalnych polichromii we wnętrzach. Do dnia dzisiejszego nie przetrwały też żadne elementy detalu architektonicznego (poza fragmentami stolarki babinca). Z pierwotnego

wyposażenia zachowała się szafa na zwoje Tory, Aron ha-Kodesz (po przeprowadzonej konserwacji, przechowywana jest jako depozyt Muzeum Mazowieckiego w Płocku).

W 2004 r. obiekt został wystawiony na sprzedaż przez Miasto Płock. W tymże roku założono Stowarzyszenie Synagoga Płocka, które przedstawiło projekt zaadaptowania dawnej synagogi do nowych funkcji. Organizacja pozarządowa zadeklarowała jednocześnie pozyskanie funduszy na adaptację obiektu do nowych funkcji – Muzeum Żydów Mazowieckich. W maju 2007 r. inwestor otrzymał decyzję o warunkach zabudowy. W 1. kwartale 2008 r. uzyskano pozwolenie na zabudowę i

Mała Synagoga w trakcie prac budowlano-konserwatorskich

rozpoczęły się prace porządkowe przy dawnej świątyni. W ramach projektu adaptacji do nowych funkcji założono odtworzenie jego wyglądu z l. 60. XIX w. Po przeprowadzeniu niezbędnych prac budowlanych (obiekt został przystosowany do potrzeb osób niepełnosprawnych), przystąpiono do wdrożenia bogatego, nowatorskiego programu ekspozycji. Tradycyjnej prezentacji zachowanych obiektów - zabytków związanych z kulturą społeczności żydowskiej w Płocku i na Mazowszu – towarzyszyć będzie **rozbudowany program multimedialny. Instalacje, filmy, prezentacje, których ścieżki tworzyć będzie także sam zwiedzający (za pośrednictwem np. ekranów dotykowych LCD)** ułatwią poruszanie się po tych obszarach tematycznych, które najbardziej nas interesują. Poszczególne elementy wystaw łączyć będą postaci **Wirtualnych Przewodników**, którzy porządkować będą tok narracji. Zapachy słynnej kuchni żydowskiej towarzyszyć będą (poprzez specjalne detektory) ekspozycji zw. z domem żydowskim i jego kulinarnymi obyczajami. Twórcy programu postawili na bardzo szeroki zakres tematyczny: od osadnictwa Żydów na ziemiach polskich, wspólnoty żydowskiej na samym Mazowszu, poprzez kulturę, prawo, obyczaje, kuchnię, aż po czasy nazizmu, II wojny światowej, zagłady i pierwsze lata powojenne. Muzeum zakłada stały i żywy kontakt z odbiorcami – jako miejsce otwarte prowadzić zamierza aktywną działalność w sferze edukacji kulturalnej: prelekcje, warsztaty dla różnych grup wiekowych, spotkania rocznicowe, koncerty muzyki klezmerskiej etc. Nowa placówka muzealna zostanie wpisana na Szlak Chasydzki, wiodący śladami Żydów z południowo-wschodniej Polski.

Mała Synagoga w trakcie prac budowlano-konserwatorskich

Mała Synagoga w trakcie prac budowlano-konserwatorskich

Budżet całej inwestycji to 9.059.470,98 zł, kwota dofinansowania ze środków UE to 7 700 550,33 zł. Wykonawcą prac jest konsorcjum firm Inwestbud, Wixbud i Maksa (która opracowała multimedialną aranżację muzeum).

Udostępnienie obiektu zaplanowane zostało na 1. kwartał 2013 r.

Leon Korepta